

*Помилятися — справа людська,
наполягати ж на помилках —
справа диявольська.*

Видатний богослов і філософ
Августин Блаженний (354–430 рр.)

*Єресь — це гріх, за який винного
слід не лише відлучати від Церкви,
а йвилучати зі світу смертю...*

Католицький теолог і філософ
Фома Аквінський (1225–1274 рр.)

*У деякі епохи історії християни
іноді допускали практику
нетерпимості й не дотримувалися
заповіді любові, тим самим
викривляючи обличчя Церкви.*

Римський Папа Іван Павло II
(1920–2005 рр.)

Історична довідка

У другій половині XV ст., наприкінці середньовічної епохи, в Іспанії відбулися вагомні суспільні зміни. Завершився тривалий, у край виснажливий процес Реконквісти, відвоювання християнами Іберійського (Піренейського) півострова, захопленого мусульманами — арабами із Сирії та берберами з Північної Африки. Колись подрібнена, розколота на самостійні християнські держави, знесилена анархією, дворянською смутою і кривавою війною з іновірцями Іспанія нарешті об'єдналася й перетворилася на сильну централізовану державу, в якій формувалась абсолютистська монархічна влада.

Фердинанд Арагонський (1452–1516 рр.) та Ізабелла Кастильська (1451–1504 рр.) прагнули не лише

єдності країни і необмеженої влади, але й єдності віри, цілковитого панування Римської церкви. Дієвим інструментом королівського подружжя стала Нова інквізиція, запроваджена Папою Сікстом IV, яку очолив монах Томас Торквемада, духівник її високості королеви (в той час правителі Іспанії мали титул «високість», а не «величність»). Вістря інквізиції було спрямовано проти маранів — юдеїв, силою змушених перейти в католицьку віру й масово звинувачуваних у «юдейській ересі», таємному сповідуванні Мойсеєвого закону.

Інквізиція домагалася від віровідступників покаяння і накладала на тих, хто визнавав свою провину, церковні та всілякі інші покарання — стягувала грошові штрафи, позбавляла чинів і посад, конфісковувала рухоме й нерухоме майно, ув'язнювала чи відправляла на галери. Якщо ж звинувачений у ересі не хотів каятися, виявляв непокору, його передавали місцевим чиновникам і спалювали на багатті у присутності монархів, урядників, придворних, духовенства та численного простолюду. Такі публічні церемонії, організовані інквізицією для суду над єретиками, отримали назву аутодаф'е, тобто «акту віри».

У січні 1492 р. християнське військо підкорило Гранадський емірат — останнє мусульманське володіння в Іберії. У березні того ж року Фердинанд та Ізабелла підписали сумнозвісний едикт про вигнання юдеїв з Іспанії, після чого були названі Папою Олександром VI «католицькими королями». Восени 1492 р. за фінансової підтримки монархів відбулася морська експедиція Христофора Колумба, що завершилася відкриттям Нового Світу — Америки. Внаслідок цього Іспанія здобула величезні колоніальні володіння за океаном, ставши могутньою світовою імперією, над якою, гордовито казали іспанці, ніколи не заходило сонце...

Двоє кістлявих братів-домініканців у білих сутанах, чорних плащах із капюшоном і легких шкіряних сандаліях на босу ногу, що гулко ляскали по брудних кам'яних плитах, сторожко спускалися в холодне мото-рошне підземелля.

Перед ними сунувся, важко-хрипко посапуючи, гладкий наглядач із факелом у руці, від якого несло їдким потом і гидким бражним перегаром. На ремені тюремника бовталася й монотонно побрязкувала в'язка ключів, нанизаних на потертий мідний ланцюжок.

За монахами плелися охоронці у повному військовому спорядженні: міцний коротун, років за сорок, із хижим виразом засмаглого обличчя, й високий молодик, ледь за двадцять, який незграбно шулився, втягував голову в плечі, немов остерігався зачепити шоломом стелю.

Наглядач відімкнув камеру в самісінькому кінці коридору. В ніс ударив нестерпний сморід від бруду й неприбраних людських випорожнень. У миготливому світлі факела з темряви виринула згорблена постать чоловіка в лахмітті, прикутого ланцюгом до стіни...

Уранці, тільки-но зблиснуло сонце, під гвалт натовпу і протяжний церковний передзвін із воріт старого домініканського монастиря, в якому нещодавно розмістилася Свята інквізиція, неквапно потягнулась колона нечестивих єретиків і відступників.

«Підлі марани!¹ В багаття негідників!» — вереснула насуплена матрона з дитям на руках. «Лукаві безбожники! Скарати всіх! Оддати вогню!» — в очах християн палахкотіла ненависть, а з уст линули прокльони на адресу юдеїв та вихрестів, які потайки до-тримувалися Мойсеевого закону.

«Хвала отцям-інквізиторам! — горланив вусатий чолов'яга в рудому вицвілому береті. — Хвала Божим слугам, які рятують заблудлі душі!..» Слова розчинялися у гнівному, зловісному лементі; з-під сотень ніг здіймалася пливка сиза курява.

Він стояв у натовпі, байдуже оглядаючи процесію. Дебелий монах із ретельно вистриженою тонзурою несе зелений хрест інквізиції, вкритий чорною траурною вуаллю. Ратники у коротких плащах і блискучих шоломах: на лівому боці висить меч, на правому — кинджал, у лівій руці кожен тримає щит, а в правій — спис із залізним наконечником.

Священник у парадній рясі, якого супроводжують чотири клірики, читає врочисту месу. При його наближенні народ стихає і клякає на узбіччі: вірні схиляють голови й гарячково промовляють молитви, щоб захистити себе від диявольських підступів і зберегти душу в чистоті та праведності — аби не впасти в ересь. Бо Священний трибунал нічого не пробачає.

А ось і відступники, які нахабно глумилися з Христової віри. Босі, з незапаленими свічками в руках, у принизливих полотняних санбеніто². Ті, що попереду, покаялися й визнали себе еретиками — примирилися з Церквою. Їхнє майно конфіскують на користь Святої палати й найсвітлішої корони, а самих відправляють за ґрати на хліб і воду. Або на галери.

Ті ж, які позаду... О, їм не позаздриш! Вони не хочуть каятись, коритися, не бажають примиритися з Матір'ю Церквою. Цих затятих, упертих, непоступливих беззаконників передадуть світській владі для страти — і сплять живцем на багатті. Кажуть, що після Страшного суду душі нечестивців уже не знайдуть свої тіла — це вічна кара за гріх ересі!

Його погляд ковзнув по згорбленому чоловікові в санбеніто з намальованим на грудях хрестом і паперовому

ковпакові у формі конуса, подібному на єпископську митру. Поряд ішли брати-домініканці в білих сутанах і чорних плащах та охоронці: міцний засмаглий коротун, певно, за сорок, і високий молодик, ледь за двадцять, який незграбно щулився й утягував голову в плечі.

На шию чоловікові накинули мотузку, кінцями якої зв'язали руки. Той ледве рухався — не ставало сил. Ковпак сповзав із голови, свічка в руках здригалася. Кошаві монахи безперестанку про щось бубоніли, а коротун-охоронець час од часу штурхав нещасного в спину, аби не затримував урочистої ходи, упівголоса злостиво покрикуючи: «Ворушися, нехристе! Скоріше!»

Аж раптом нечестивець кволо повернув голову й зацьковано зиркнув на принишклу юрбу...

Його немов уразила отруйна змія. Наче пронизала сарацинська³ стріла. Пройшла наскрізь.

У тому німичному єретикові в сірому санбеніто з червоним хрестом на грудях...

«Ні-ні, не може бути! Не може...»

Він упізнав у ньому себе!

2

Дон Родріго Хіменес сидів у ліжку, витираючи з лоба краплини поту й поволі доходячи до тям. Кляті демони! Примари знову вдерлися у сон, аби збаламутити праведну християнську душу.

Обережно посунув ковдру, щоб не збудити кохану дружину, яка занурила кирпатий носик у пухку біло-сніжну подушку. Легка тінь з високого балдахіна падала на її чарівне личко, зігріте м'яким ніжним рум'янцем.

Від самого погляду на неї, від одного дотику до її в'юнкого смоляного волосся, від тонкого, ледь-ледь

солодкого аромату парфумів, що пестливо огортав її тіло, — розбурхана нічними демонами кров стишилася.

У тазі, що стояв на лавці, весело блискотіла джерельна вода. Із вузьких, як бійниці, здвоєних мозаїчних вікон у спальний покій пробивалося тьмяне світло, кидаючи навкруг мерехтливі кольорові плями.

А в глибоких віконних нішах виструнчилися срібні, оздоблені позолотою глечики, подібні на дівочі фігурки, — з гострими носиками, довгими шийками і грайливо зігнутими ручками.

Дон Родріго належав до славного дворянського роду, що віддавна вірою-правдою служив кастильській короні й завзято боронив і пристрасно звеличував святу Римську церкву.

Усі його предки — прадіди, діди й світлої пам'яті батько, дон Фернандо, який минулої осені віддав Господові свою палку душу, — кованим мечем і незламним словом Божим відвойовували Іберію у поган-сарацинів. Напевно, усі без винятку.

У дитинстві він захоплювався батьковими розповідями про рицарські звитяги далекого прашура — дона Сальвадора, який чотири століття тому, в травні тисяча вісімдесят п'ятого року від Різдва Христового, уславився при звільненні кастильської столиці Толедо. Історичний рубіж між християнами і маврами пересунувся далеко на південь — з річки Дуеро на річку Тахо.

Пращур першим здійняв іспанський прапор над головною вежею Алькасару, палацу місцевих емірів, і отримав щедрі дарунки від короля Альфонса VI, а згодом у кривавому бою врятував загального улюбленця дона Руя Діаса з Вівара, прозваного Сідом Кампеадором, здобувши заслужену повагу всього християнського війська.

Натомість його тиха, сердечна й богобоязна матір, донья Анна, щоразу ставила у приклад іншого благородного предка — дона Родріго, котрий два століття

тому був архієпископом Толедським і відзначився сми-
ренним служінням Богові й Церкві. Матінка хотіла, за-
вжди мріяла, щоб її єдиний син пішов тим самим благим
шляхом і став добрим пастирем для народу.

Він витер обличчя, розтер рушником груди і плечі,
розписані рубцями від ворожих клинків. Одягнув білу
шовкову сорочку, сірі короткі штани, панчохи до колін
і взувся у сап'янові туфлі з металевою пряжкою. Під-
перезався ременем, з якого звисав кинджал у формі
латинського хреста, накинув на плечі червоний плащ,
прошитий по краю золотою ниткою, і підхопив зі
стілця свій улюблений скимитар — арабську шаблю
з дамаської сталі, інкрустовану дорогоцінним камінням.

Ще раз ніжно поглянув на дружину, легко прочинив
дубові двері та опинився в капелі — молитовній кім-
наті, що була поряд зі спальнею. Опустився на коліна
коло вітваря, схилив голову перед золотим розп'яттям
і впівголоса пристрасно помолився, раз за разом про-
мовляючи «Отче наш» та «Аве Марія». А насамкінець
прошепотів: «Непохитно надіюсь на Господа, і Він
прихилився до мене...»⁴

Задуманий, зосереджений, не помічаючи слуг, які
доливали у настінні світильники олію, зійшов сходами
на перший поверх, перетнув урочисту залу, завішену
портретами предків, а також arrasами⁵ фламандських
майстрів, на яких було зображено хрестові походи
у Святу землю, поминув простору прихожу й опинився
на широкому майданчику перед головним входом
у палац — у лагідному промінні ранкового сонця.

Цей палац, збудований його батьком, доном Фер-
нандо, і нещодавно реконструйований ним, доном Ро-
дріго, викликав задрість не лише простих міщан, замож-
них майстрових, грошовитих купців, але й титулованих
аристократів і поважних королівських вельмож. Подей-
кували, що маєток лоскотав нерви навіть... ой, не наводь

тінь на ясні персони!.. найвищих осіб. Звісно, безглузді плітки, але ж на чужий язик уздечку не накинеш.

Палац із сірого граніту, за яким тягнувся квітучий сад, височів на три поверхи. Його фасад прикрашали барвиста ліпнина, різьблені орнаменти, кольорові кахлі, численні арки у формі підкови, що спиралися на круглі колони з вишуканими чотирикутними капітелями. В середині був затишний дворик-патіо з чарівним мармуровим фонтаном, що аж іскрився, сяяв у веселкових бризках і струменях води, даруючи таку жадану живильну прохолоду.

Дон Родріго надів капелюха з пір'ям і застиг перед цією розкішною будівлею, нетерпляче озираючи вулицю. Високий, стрункий, елегантний, із цупким чорним волоссям майже до плечей і тонкими, красивими рисами обвітреного в походах обличчя. На чолі й лівій брові були рубцюваті шрами, в засмаглому овалі лиця виразно вимальовувалися короткі вуса й охайна борідка, а під жорсткими бровами уперто й насмішкувато поблискували злегка примружені сіро-зелені очі.

Він очікував гінця із Севільї — королівської резиденції їх високостей⁶ дона Фердинанда Арагонського та доньї Ізабелли Кастильської.

3

*Н*аселення, що проживало на берегах річки Ібер (Ебро) та вздовж усього побережжя Середземного моря, греки назвали іберами, а півострів — Іберійським.

У давні часи сюди прийшли кельти, що спричинило виникнення змішаного племені кельтіберів, а також невгамовні греки, фінікійці та карфагеняни, які завзято колонізували край.

У третьому столітті до Христа римляни зуміли об'єднати ці землі під своєю владою і нарекли їх Іспанією, зробивши частиною потужної, майже неосяжної держави.

Коли ж Західна Римська імперія впала під ударами варварів, на півострів посунули полчища вестготів під орудою короля Аларіха I. Вони заснували тут власну державу, якій не покорилися тільки гірські північні племена — васкони, астурійці й кантабріанці.

Наприкінці шостого століття після втілення Господа король вестготів Реккаред, син прихильника арианства Леовігільда, запровадив ортодоксальне християнство як панівну релігію, учинивши наступ на єретиків-аріан і посиливши гоніння юдеїв.

Однак правовірних християн також чекало Боже випробування: влітку сімсот одинадцятого року в Іберію вдерлися араби і бербери — мусульманські племена Північної Африки, які вщент розгромили військо короля Родеріха і зруйнували вестготську державу. Християни не встояли перед маврами, бо кара за гріхи не минає нікого...

Дон Родріго погладив улюбленого пса Гектора й повернувся до палацу. Він не звик марнувати час і піднявся в бібліотеку, щоб вирішити господарські справи. Через вузькі спарені вікна із прозорим склом у покій вільно вривалися ефірні небесні потоки. У великих різьблених дубових шафах і розміщених під стінами скринях зберігалися сотні старовинних сувоїв та дорогоцінних книжок. Поряд із бібліотекою тулився куций, тіснений скрипторій⁷, у якому двоє молодих ліценціатів⁸, випускників університету Вальядоліда, старанно виводили на добротному пергаменті й глянцевою папері, привезеному з Кордови та Венеції, премудрі латинські тексти.